

Cilt/Volume 1, Sayı/Issue 2, Temmuz/July 2019, ss. 269-276

Geliş Tarihi–Received Date: 14.02.2019 Kabul Tarihi–Accepted Date: 05.07.2019

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE
GENEL HATLARIYLA KAÇAR-KAŞKAY İLİŞKİLERİ
ZÜHRE NUR PEHLİVAN*

ÖZET

Kaçarlar dönemi, bilindiği üzere 1795 ile 1925 arasındaki süreci kapsamaktadır. Söz konusu zaman dilimlerinde Kaçar yönetiminin bünyesinde, birçok Türk topluluğu aktif rol oynamıştır. Bu topluluklardan biri de Kaşkaylardır. Türkçe literatürlerde tarihsel seyir içerisinde Kaçarlar ile Kaşkaylar arasındaki ilişkilerin nasıl seyrettiği hususunda sığ ve yetersiz malumatlar mevcuttur. Melik Mansur Han'ın "*Hatırat-ı Melik Mansur Han Kaşkayi*" adlı kitabında rastladığımız bilgiler bizi iki Türk topluluğun ilişkileri hakkında çalışmaya sevk etti. Melik Mansur Han, Savletü't Devle'nin oğludur. Melik Mansur Han yaşanan olayların canlı tanığı olup dönemin siyasi olaylarına ışık tutmuştur. Eserinde Kaçar-Kaşkay temaslarından söz etmektedir. Çalışmamızı bu eserden mülhem olarak diğer literatürlerle de besleyerek Kaçar-Kaşkay ilişkilerine ışık tutmak amacıyla oluşturduk. Çalışmamız "Kaşkaylar ve Kaçarlar arasındaki ilişkiler ne zaman başladı?, Kaçarlar hakimiyetleri döneminde Kaşkaylara karşı nasıl bir politika takip ettiler?, İki Türk topluluk arasında temaslar kurulurken milli kimlik baz alınmış mıdır?" gibi sorulara yanıt aramaktadır. Rıza Şah Pehlevi döneminde Kaşkaylara karşı yürütülen politikalarından biri olan göç ettirme ve zorunlu iskân politikasının Kaçarlar döneminde de uygulandığını tespit ettik. Kaçarlarla Kaşkaylar arasındaki ilişkilerin günümüzde ne boyutta olduğuna ve herhangi bir siyasi temasta bulunulup bulunulmadığına dair herhangi bir malumata ulaşamadık. Bu durumun en önemli etkenlerden birinin Kaçarların son dönemine ait bilgilerin muğlak ve sığ düzeyde olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bunu Kaçarların Rıza Şah Pehlevi'nin iktidar sürecinin akabinde adlarından çok söz edilememesine ve merkezi hükümet tarafından dağıtılmasına bağlıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kaçarlar, Kaşkaylar, Savletü't Devle, Melik Mansur Han.

QAJAR-QASHQAI RELATIONS WITH GENERAL LINES

ABSTRACT

It is known that the period of Qajars covers the period between 1795 and 1925. During this period, many Turkish communities played an active role in the management of Qajar. One of these communities is Qashqai's. In Turkish literature, there are shallow and inadequate information about how the relations between Qajar's and Qashqai's in historical course are observed. The information that we found in his book Malik Nasir Han's "Remembrance Malik Mansour Khan Qashqai" prompted us to work on the relations of two Turkish communities. Malik Mansour Khan is the son of Sawlat-ed Dowleh. Malik Mansour Khan was a living witness of the events and shed light on the political events of the period. In his work, talks about Qajar's and Qashqai's contacts. We created our work in order to shed light on the relationship of Qajar's and Qashqai's by feeding other literature with this literature. Our study is looking answers to questions such as "When did the relations between Qashqai's and Qajar's started? How did they pursue a policy against Qashqai's during the period of Qajar's domination? Has the national identity been followed while the contacts between the two Turkish communities have been established?" We determined that, the policy of immigration and compulsory resettlement, which is one of the policies applied to the Qashqai's, in the period of Reza Shah Pahlavi, was also applied during the Qajar period. We could not reach any information as to whether or not the relations between the Qajar's and Qashqai's were at present and whether there was any political contact. We think that one of the most important factors of this situation is that the information about the last period of Qajar's is at a vague and shallow level. We attribute this to the fact that the Qajars, after the ruling process of Reza Shah Pahlavi, could not speak much of their names and were distributed by the central government.

Key Words: Qajar's, Qashqai's, Sawlat-ed Dowleh, Malik Mansour Khan.

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, e-posta: znurpeh@hotmail.com

GİRİŞ

Geçmişten günümüze büyük medeniyetlerin kurulmasına imza atan Türklerin yaşadığı coğrafya; Çin Seddi'nden başlayarak Tuna boylarına, Sibiry'a'dan Hint Okyanusu ve Büyük Sahra çölüne kadar ulaşan kısmı ihtiva etmekteydi. Türklerin yaşam yurdu haline getirdiği bir coğrafya da İran sahasıdır. İran sahasını birçok Türk Devleti hakimiyet altına aldı. İran'da Türk hakimiyeti özellikle de Türkmen oymaklarından beslenerek kurulan Safevi Devleti'yle asıl hüviyetine kavuştu. Safevi Devleti'nin zayıflayıp yıkılmasının ardından Rıza Şah Pehlevi, Fars yönetimi kuruncaya kadar İran'a çeşitli hanedanlıklar hâkim oldu. Bu hanedanlıklardan biri İran'da yaşayan önemli topluluklardan biri olan Kaçarlardır. Kaçarlar, 1795 yılında iktidarı ellerine alıp hakimiyet süreçlerini 1925 yılına kadar devam ettirebilmişlerdi. Kaçarlar, iktidarı boyunca çalkantılı süreç içerisinde inişli çıkışlı bir politika takip ettiler. Bu dönem içerisinde çok fazla başarılı bir yönetim sergileyemediler. Gösterdikleri politik zayıflıklar, zafiyetler zaman zaman devlet içerisindeki kabile oluşumlarının güçlenmesine yol açtı. Bu durum halk nezdinde tepki ile karşılaşmaktayken kabileler ise kendi güçlerini arttırabilmek adına Kaçar yönetiminin zayıflığından yararlandılar. Bu kabileler içerisinde büyük nüfuza ve güce sahip olan ve son derece önem teşkil eden Kaşkaylar, Kaçarların zafiyetlerinden yararlanarak siyasi konjonktürleri iyi takip edebildiler. Bu bağlamda güçlerini ve nüfuzlarını arttırdıklarını söyleyebiliriz. Çalışmamızı Kaşkaylar ile Kaçarlar arasındaki ilişkilerin tarihsel süreç içerisinde nasıl cereyan ettiği, aralarındaki ilişkilerde milli birlik, dayanışma gibi unsurların temel alınıp alınmadığı sorularından yola çıkarak siyasi temelli bir perspektifle oluşturduk. Amacımız İran'da ikamet eden ve uzun süre İran'ın egemenliğini ellerinde tutan Kaçarlar ile söz konusu bölgede önemli güç ve nüfuz sahibi Kaşkayların siyasi temaslarını ve ilişkilerini ortaya koymaktır. Türkiye literatürlerinde Kaşkay-Kaçar ilişkilerine yönelik kaynak bulunmamakla birlikte, aradaki ilişkiler kısmi şekilde geçmektedir.

Kaçar Kaşkay İlişkilerine Genel Bir Bakış

Kaşkayların İran'a geldikleri tarih hakkında çeşitli ihtilaflar vardır. Bazıları İslamiyet'ten evvel, bazıları Türk soylu kabileler İran'a ulaştıkları zaman, bazıları da Selçuklular zamanında geldiklerini ifade etmektedirler.¹ Bazı kaynaklara göre Kaşkayların İran'a geliş tarihleri XI ve XII. yüzyıllara tekabül etmektedir.² Safeviler döneminde Kaşkayların idari bir düzene sahip olması elde edilen malumat arasındadır.³ Rüstemü't Tevârih, Şah Hüseyin devrinde Kaşkayların reisi olan Hamid Beg-i Kaşkai'nin devlet ricalinde mühim bir kişilik olduğu bilgisini vermektedir. Nadir Şah döneminde Cani Muhammed Ağa'nın oğullarından İsmail Han ve Hasan Han, Şah'ın gerçekleştirdiği sefere katılarak mühim roller üstlenmişlerdir.⁴ Kaşkaylar Safeviler döneminden itibaren ufak çaplı da olsa idari bir düzene sahipti.⁵ Kaşkayların konfederasyon şeklinde vücut bulmalarının Zendiye döneminde olduğu kabul edilmektedir.⁶ Kaşkayların ilk ilbeyinin Zendiye döneminde atandığına dair malumatlar söz konusudur.⁷ Rüstemü't Tevârih adlı eserde, Şah Hüseyin devrinde Kaşkayların reisi Hamid Beg-i Kaşkai'nin devlet bünyesinde mühim bir yere sahip olup önemli hizmetlerde bulunduğu bilgisi yer almaktadır. Cani Muhammed Ağa'nın oğullarından İsmail Han ve Hasan Han, Nadir Şah döneminde gerçekleştirilen seferlerde önemli roller üstlenmiştir.⁸ İsmail Han ve Hasan Han'ın yaşadığı dönem bazı kaynaklarda, Kerim Han Zend devri olarak geçmektedir.⁹ Zendiye döneminin sonlarına doğru öldürülmüşlerdir. Ölüm sebepleri hakkında net bir malumata ulaşılmamıştır.¹⁰ Oberling ise mevcut anlaşmazlığın Nadir Şah'ın zamanında zuhur ettiğini ifade etmektedir.¹¹

Çalışmamız için önem teşkil eden Kaçar-Kaşkay ilişkileri Kaçarların hakimiyet sürecinde olduğu devirdir. Kaşkayların, Kaçarlar zamanında da Fars ve İsfahan'ın yönetiminde söz sahibi olduğu bilinmektedir.¹² Kaşkaylar, Kaçar iktidarı boyunca özerk bir yapıda hayatlarını idame ettirmişler ve kendi önemlerini arttırmışlardır. Bu nedenle İran'ın kuzeyinden ve batısından birçok topluluk Kaşkayların bünyesine eklenmiştir. Bilhassa başkentin Tahran'a nakledilmesiyle birlikte Kaşkaylar kendi kudretlerini ve ehemmiyetlerini daha fazla

¹ Nasır İrci, *İl-i Kaşkayî Der Ceng-i Cihan-ı Evvel*, Tahran 1380 (2002), s. 4.

² Manouchehr Shiva, "The Qashqai Turks of Fars, Southern Iran", *Qashqai. Net*, 2015, s. 1.

³ Menuçehr-i Kiyani, *Şakayık Aşkayla Göç Kaşkaylarda Sanat*, çev. Mürsel Öztürk, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2014, s. 8.

⁴ Şenay Yanar, "Kaşkay Aşiretinin Menşei ve Tarihi Hakkında Yaklaşımlar", *Vakanüvist Dergisi*, S. 1, Güz 2016, s. 164-165.

⁵ Menuçehr-i Kiyani, *Şakayık Aşkayla Göç Kaşkaylarda Sanat*, çev. Mürsel Öztürk, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2014, s. 8.

⁶ Vahid Rashidvash, "Iranian People: Iranian Ethnic Groups", *Center for Promoting Ideas*, s. 222.

⁷ Lois Beck, "Tribe and State in Revolutionary Iran: The Return of the Qashqai Khans", *Iranian Studies*, C. XIII, S. 1-4, 1980, s. 217-218.

⁸ Şenay Yanar, *age*, s. 164-165.

⁹ İsmail Arabacı, *Türkler*, Ankara 2005, s. 174.

¹⁰ Faruk Sümer, "İran'da Yaşayan Türk Oymakları Kaşkaylar", *Türk Kültürü*, S. 120, Ekim 1972, s. 1240.

¹¹ Pierre Oberling, *The Qashqai Nomads of Fars*, Paris, 1974, s. 36.

¹² Kiyani, *age*, s. 7.

arttırma imkânı bulmuşlardır.¹³ Kaçar iktidarı boyunca büyük konfederasyonun muhtevasını oluşturanlar arasında; Kaşkaylar, Bahtiyariler ve Hamseler vardı. Yetkililer, söz konusu boyların sağlamlaştırılmasını teşvik edici bir politika takip etmişlerdir. 1861-1862 tarihlerinde çıkan Hamse konfederasyonu Kavam el Mülk'ün yönetimine verilmiştir. Hamse konfederasyonunun kurulmasındaki amaçlardan biri Kaşkayların gücünü ve nüfuzunu kontrol altına alabilmektir.¹⁴ Yerel kaynaklara göre Kaşkayların adından ilk bahsedilmeye başlanan devir, Cani Ağa Kaşkayı dönemine tekabül etmektedir. Şah Abbas zamanında bu boya siyasi yetkiler verildi.¹⁵ Cani Ağa, Kaşkay uruklarını kendi çerçevesinde birleştirdi.¹⁶ Kaçar hükümdarı Ağa Muhammed Kaçar zamanında Kaşkayların bir kısmı Mazenderan'a, bir kısmı ise Bahtiyari bölgesine sürüldü. Kaşkaylardan bazı gruplar merkezi hükümet ile çatışmaya girdi.¹⁷ 1788 yılında Ağa Muhammed Han, Zend hakimiyetine son vermek ve güçlü olarak gördükleri Kaşkayları etkisiz hale getirmek için saldırılar planladı. Kaşkaylar saldırının gerçekleşeceğine dair bilgiyi alarak dağlara çekildiler.¹⁸ 1794'te Ağa Muhammed, hâkim güç haline gelip Kaçar Hanedanlığını kurdu. Bu durumdan endişelenen Cani Han (Can Muhammed Han) efradını da yanına alarak Zagros dağlarında gizlendi. Bu gizleniş 1797 tarihine yani Ağa Muhammed'in öldürülüşüne kadar sürdü.¹⁹ Söz konusu dönemde başkent'in Tahran'a taşınması Kaşkaylar açısından müspet bir durum oluşturdu. Onlar Fars bölgesinde egemen ve etkili güç haline geldiler.²⁰ Hâkim güçleri ve nüfuzları dolayısıyla Kaşkayların bünyesine Ebiverdi, Afşar, İnanlı, Baharlı, Halaçlar ve Nefer gibi Türk toplulukları da katıldı.²¹

Kaşkaylar ile Zendliler arasındaki samimi ilişki Kaçarlar dönemine menfi şekilde sirayet etmiştir. Bu ilişki Kaşkayları, Kaçarların hedefi haline getirdi.²² Kaçarların Kaşkaylar üzerindeki baskılarına rağmen onlar belli bir pozisyonda yaşamlarını idame ettirmişlerdir.²³ Feth Ali Şah; Cani Ağa'yı, ilhanlık²⁴ görevine tayin etti. İlhanlık vazifesi, Kaşkayların varlığına siyasi bir hüviyet eklemiştir.²⁵ Oğlu Muhammed Hasan'a ise "ilbeyi" unvanı verildi. İlhan isminin daha önce söylenmediği bilinmektedir. Daha önceki tarihlerde Horasan'da bulunan en büyük beylere ilhan denildiğine rastlanılmıştır.²⁶ Bu bağlamda Kaşkayların bu dönem itibarıyla sistemli bir şekilde teşkilatlanmaya başladıklarını söyleyebiliriz.²⁷ Bunun yanı sıra Feth Ali Şah döneminde Kaşkaylardan asker olarak ülkenin korunması için istifade edilmiştir.²⁸ Cani Han'ın yetkisi sadece Kaşkay eli ile sınırlandırılmamış aynı zamanda bütün Fars elinin de ilhanı olmuştur. Söz konusu dönemde Fars elleri Kaşkay hanları ve Kıvamilerin yönetiminde olmak üzere iki kısım idi. Feth Ali Şah'ın İsfahan'a gezisi söz konusudur. Bu gezi sırasında kendisine Kaşkay ilhanı destekte bulundu. Kaşkaylar bu dönemde Fars elinin yönetiminde olan Muşir-ul Mülk eli rekabet halindeydi. Kaşkaylar ona karşı Kıvamilerle birleştiler. Muşir-ul Mülk'ün gücünü arttırmaya Kaşkay illerinin tümü Kirman'a göç ettirildi. Ancak Muşir-ul Mülk'ün atılmasının akabinde geri döndüler. Cani Ağa'nın oğullarından olan Muhammed Kulu Han, Kaşkayların yeniden güçlenmesi adına çaba sarf etti. Yapılanma bakımından önemli başarılar sağlandı.²⁹ Muhammed Kulu Han Kaçar müteveli heyetinden izin almadan Fars'a gidip isyan girişiminde bulunsu da neticesiz kaldı.³⁰ Muhammed Şah'ın ölümünün akabinde Şiraz'ın bir süre Kaşkay muhasarası altında kaldığı bilinmektedir.³¹ İlk olarak Rıza Şah Pehlevi zamanında uygulandığı sanılan Kaşkaylara karşı uygulanan yerleşik hayata geçirme politikasının başlangıç tarihi 1870'li yıllara yani Kaçarların hâkim olduğu sürece indirgenebilmektedir. Kaşkaylar verimsiz çorak topraklara yerleştirilirken, verimli araziler Farslara pay edilmiştir. Bu minvalde Kaçarların Fars ekolünün izinden gittikleri söylenebilir. Söz konusu politikalar neticesinde Kaşkaylar, hem ekonomik anlamda hem de yaşam kalitesi bakımından büyük zarar görmüşlerdir.³² Nasreddin Şah'ın 1851 yılında İsfahan'a gerçekleştirdiği gezi sırasında Kaşkay elinin önderliği Şah'ın resmi olarak onayından geçti.³³ Muhammed Ali Han döneminde Savletü't Devle

¹³ Menuçehr-i Kiyani, *Siyah Çadurha, Tahkik-i Der Zendeği Merdum-u İl-i Kaşkayı*, Tahran, 1371 (1993), s. 149.

¹⁴ Mohammad Reza Djalili, Thierry Kellner, *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*, çev. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 39-40.

¹⁵ Lois Beck, *The Qashqa'i of Iran*, World of Islam Festival 1976 Whitworth Art Gallery University of Manchester, Manchester 1976, s. 11.

¹⁶ Cengiz Orhonlu, "Kaşkaylar", *Türk Kültürü*, Ankara 1967, s. 422.

¹⁷ Babek Cavanşir, Kaşkay Türklerinin Tarihi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 69-71.

¹⁸ Mehlika Üstündağ, "Zendler Döneminde Kaşkay Türkleri", *İraniyat Dergisi*, s. 54.

¹⁹ Yanar, *agm*, s. 165.

²⁰ Beck, a.g.e., s. 12.

²¹ Cavanşir, *agt*, s. 69-71.

²² Ali Kafkasyalı, *İran Türkleri*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2010, s. 70.

²³ Cavanşir, *agt*, s. 69.

²⁴ Kaşkaylarda mutlak kudreti temsil etmektedir. Kaşkaylar; süvarilik, nişanlılık, adil karar verme yetisi ve güç hususunda ön plana çıkan ismi ilhan olarak seçerler. Bakınız; Alper Aksoy, "Kaşkay Türkleri", *Milli Eğitim ve Kültür, Esir Türkler Özel Sayısı*, Haziran-Temmuz-Ağustos 1980, s. 10.

²⁵ Hüseyin Ciddi (Bayat), *Peyvestegi-i Kavmi ve Tarihi-i Oğuz-İlha-i Kaşkayı-i İran, Kabile-i (Kayı-Kaşkayı)*, Şiraz, 1378 (2000), s. 41.

²⁶ Mirza Hasan Fesai, *Farsname-i Nasiri*, C. 1, Müessesesi-i İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran, 1378 (2000), s. 719.

²⁷ Meşkure Yılmaz, "İran Türkleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 173, İstanbul Mart-Nisan 2008, s. 64-65.

²⁸ Menuçehr-i Kiyani, Tahran, 1371 (1993), s. 169.

²⁹ Cavanşir, *agt*, s. 71-73.

³⁰ Ciddi (Bayat), *age*, s. 43.

³¹ Oberling, *age*, s. 56.

³² Behçet Kemal Yeşilbursa, "Kaşkaylarda Uygulanan Toprak Reformları ve Esasları", *Türk Kültürü*, S. 314, Haziran 1989, s. 356.

³³ Cavanşir, 2001, s. 75.

GENEL HATLARIYLA KAÇAR-KAŞKAY İLİŞKİLERİ

ile iyi ilişkiler ve temaslar kurulsa da çok uzun süreçli olmadı. Hatta Savletü't Devle'nin Muhammed Ali Han'a karşı saldırıları söz konusudur. Muhammed Ali'nin Savletü't Devle'nin gücünü zayıflattığı da söylenebilir.³⁴ Muhammed Ali Han'ın akabinde kardeşi Muhammed Kulu Han resmi olarak ilhanlığa atandı. Söz konusu dönemde İngiliz saldırıları mevcuttur. Kaşkaylar İngiliz saldırılarına karşı merkezi hükümetle ortak hareket ederek önemli başarılar elde ettiler.³⁵ Muhammed Kulu Han'ın akabinde ilhanlık görevini XIX. yüzyılın en önemli ilhanlarından biri olan Sultan Muhammed üstlenmiştir.³⁶

Kaşkayların XIX. yüzyıl itibarıyla güçlerini toparlayarak organize hale geldikleri söylenebilir.³⁷ 1905-1911 yıllarında zuhur eden Meşrutiyet döneminde Kaşkaylar merkezi hükümete yani Kaçar yönetimine karşı olmayı tercih etmişlerdir. Kaşkaylar Meşrutiyetçilere karşı müspet bir tutum sergilemişlerdir. Bu durumun bir nedeni İngilizlerin Kaşkaylar üzerindeki yoğun baskıları ve mevcut baskıdan bunalmalarıdır.³⁸ Meşrutiyet idaresi kurulduktan sonra Kaşkayları mecliste temsil eden isim olarak Hacı Kerim Han karşımıza çıkmaktadır.³⁹ Savletü't Devle gibi hanlar, Meşrutiyet hareketini sınırları genişletmek için önemli bir adım olarak gördü.⁴⁰ Savletü't Devle Meşrutiyet döneminde nüfuzunu arttırarak rakipleri karşısında üstünlük kurdu. Bunun yanı sıra rakiplerinin gücünün azalması da Savletü't Devle'nin parlamasında etkili olmuştur. Kaşkayların rakipleri bu zaman dilimlerinde Kaçar hanedanının eski sistemine bağlıydılar. Savletü't Devle ise Meşrutiyet güçlerini korumasıyla başarı sağlayabildi.⁴¹ Savlet-üd Devle, Fars'tan Basra Körfezine kadar uzanan ticaret yollarını ele geçirebilmiştir. Savlet-üd Devle o kadar geniş imtiyaza sahip oldu ki kendi boyuna vergi koyacak kadar geniş düzeyde etki sahibi oldu.⁴² Siyasi, askeri ve ekonomik nedenlerden dolayı bozulan birliği Savlet-üd Devle yeniden tesis etmiştir.⁴³

Kavimler genellikle Kaçarların despot tarzı yönetimine bağlıydı. Ancak Savletü't Devle onlardan farklı bir tutum sergileyerek uygun bir başarı yakaladı.⁴⁴ Kaşkayların başında bulunan ve önemli şöret yakalayan Savlet-üd Devle, Güney İran'ın önemli asilzadelerinden biriydi.⁴⁵ Kaşkayları, içerisinde buldukları karmaşa ve buhrandan kurtararak göçebe bir bünye dahilinde yeniden teşkilatlandırmıştır.⁴⁶ 1912'li tarihlerde yani Kaçarların hüküm sürdüğü zaman dilimlerinde ekonomik bir buhran yaşandı. Merkezi hükümetin bu zor durumundan yararlanan Savlet-üd Devle, gücünü ve nüfuzunu arttırdı. Fars'tan Basra körfezine kadar ulaşan ticaret merkezlerini ele geçirmiştir. Britanya'nın Körfez'deki Siyasal Temsilciliği; Kaşkayların gücü ve nüfuzuna dair "Fars'taki en büyük makam sahiplerinden biri Kaşkaylar kendi kabilesine vergi koyabilecek düzeyde güç sahibidir" açıklamasında bulunmuştur.⁴⁷ Kaçarlar döneminde en zor zamanlarında savaşlarda, İngilizlerle olan mücadelelerde devlet onların gücüne başvurmuştur.⁴⁸

Kaçar hükümdarlarından biri olan Ahmed Şah'ın tahta geçmesinden kısa süre sonra I. Dünya Savaşı patlak verdi. İngiliz ve Rus kuvvetleri İran topraklarını işgal etmiş bulunmaktaydı. İngilizlere karşı yapılan savaşta mücadele verenler arasında Kaşkayların da olduğunu görmekteyiz.⁴⁹ Kaşkaylar savaşta İngilizlerin karşısında yer alarak Osmanlı Devleti'ne yardımda bulundular.⁵⁰ İngilizler Kaşkayların merkezini ele geçirecek Kaşkayları devre dışı bırakmak istemişlerdir. Ancak Kaşkaylar, İngilizlere büyük bir zayıf verdirerek Şiraz-Kazerun karayolunu, Şiraz'ın batı kısmını, güney ve güney batı bölgelerini ele geçirmeyi başarmışlardır. 1918 yılında İngilizler Kaşkaylara saldırı düzenleseler de Savle'üd-Devle'nin üvey kardeşi Ali Han Salar Haşmet öncülüğündeki Kaşkay birlikleri, onlara karşı başarı sağlamışlardır. Sovletu's-Saltaneh adlı bölge komutanı, Savle'üd-Devle'nin amcasının oğlu ve Abade'nin eski yöneticisi olan Muhammed Ali Kaşkayı'ye Abade'nin fethi için yardım edecekti. Muhammed Ali Han Kaşkayı'nın Güney Polisi'ne saldırmaya hazırlandığı sırada veba

³⁴ Mohammad Mahdi Moradi Khalaj, Mostafa Namdari Monfared, "Taamülat ve Tekabülat Savletü't Devle Kaşkayı ve Jandarmeri Fars Der Ostani ve Nohostin Salha-yı Ceng-i Cihan-ı Evvel, (1911-1912)", *Biannual Research Journal of Iran Local Histories*, 2016, s. 83.

³⁵ Cavanşir, *agt*, s. 75.

³⁶ Faruk Sümer, "Kaşkay", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yayınları, İstanbul, 2002, s. 21.

³⁷ Vahid Rashidvash, "Iranian People: Iranian Ethnic Groups", *International Journal of Humanities and Social Science*, C. 3, S. 15, Ağustos 2013, s. 222.

³⁸ Aygün Attar, *İran'ın Etnik Yapısı (Yakın dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, Ankara 2006, s. 333-334.

³⁹ Sümer, *agm*, s. 1240.

⁴⁰ Cefer Eyvezi Yadıkırı (Ayvazoğlu Yadıkırlı), *Mezun Qasqayı Şiirleri*, s. xix.

⁴¹ Nasır İrci, *İl-i Kaşkay, Der Cihan-ı Ceng-i Evvel*, 1329 (1950), s. 11.

⁴² Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 74.

⁴³ Ali Temizel, "Kaşkay Türklerinde Kültürel Hayat", *TYB Akademi, Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 153.

⁴⁴ Nasır İrci, *İl-i Kaşkayı Der Ceng-i Cihan-ı Evvel*, Tahran, 1380 (2002), s. 11.

⁴⁵ Mehmed Emin Resulzade, *İran Türkleri*, haz. Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım, Selahattin Çağın, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993, s. 42.

⁴⁶ Aksoy, *agm*, s. 13.

⁴⁷ Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 75.

⁴⁸ Menuçehr-i Kiyani, Tahran, 1371 (1993) s. 168.

⁴⁹ Djalili, Kellner, *age*, s. 52.

⁵⁰ Kafkasyalı, *age*, s. 76.

hastalığı yayıldı. Muhammed Ali Han Kaşkayı ve birçok insan bu hastalıktan dolayı öldü. Bu nedenle Kaşkaylar, Abede'den çekilmek zorunda kaldılar.⁵¹

Rıza Şah'ın tahtı ele geçirip Kaçar Hanı Ahmed Şah'ı uzaklaştırırken Nasır Han ve babası Savletü't Devle onun yanına gittiler. Nasır Han anılarında, Ahmed Han'ın yanına girişlerinin, selamlamaların ve aradaki dostane ilişkinin portresini çizmiştir. Savletü't Devle ile Ahmed Şah'ın konuşmalarından bilhassa Rıza Şah'ın iktidarı meselesi hakkındaki malumatlar dikkatimizi çekmiştir. Savletü't Devle Rıza Şah'ın iktidarından ve karakterinden duyduğu endişeyi dile getirmektedir. Tehlikenin bertaraf edilmesi için birlikte hareket etmeyi teklif etmiştir. Ancak Ahmed Şah memleketin müzakerelerle boğuştuğunu ifade ederek Rıza Şah'ın yerine ondan daha iyi birinin gelmeme ihtimalini öne sürerek teklifi reddetti. Savletü't Devle bu konuda mücadeleci tavır takınırken Ahmed Şah ise teslimiyetçi bir şema çizmektedir. Ahmed Şah'ın teslimiyetçi politikasındaki bir sebebin memleketin içinde bulunduğu buhranın daha da karmaşık bir hal alabileceği endişesidir. Bir diğer nedenin de Ahmed Şah'ın mücadeleci karakter ve iktidar vasfının niteliklerini taşımamasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.⁵² 1920'li tarihlerde Musaddık ile Savletü't Devle'nin temasları oldu. Musaddık⁵³ Kaşkay ilhanına karşı özel bir ilgi ve alaka gösterdi.⁵⁴ Bu bilgiden yola çıkarak Ahmed Şah ile Savletü't Devle'nin konuşmasındaki iş birliği teklifinin Savletü't Devle tarafından gelmesi dikkatimizi çekti. Bunun çeşitli sebeplerden kaynaklanabileceğini düşünmekteyiz. Birinci ihtimal Musaddık'ı iktidar için uygun aday olarak görmüş olabileceği, ikinci ihtimal Savletü't Devle'nin bu teklifi kendisinin iktidara geçebilmek adına yaptığı düşüncesi, üçüncü ihtimal ise Rıza Şah iktidarının kendi ilhanlığının akıbeti açısından tehlike arz ettiği korkusu. Savletü't Devle'nin bu hareketi niye yaptığı muğlak olarak kalmıştır. Söz konusu ihtimaller, üzerinde düşündürten ancak yanıtına ulaşamadığımız sorunsalları teşkil etmektedir. Daha sonraki tarihlerde Musaddık zamanında Kaşkayların altın çağını yaşaması ikinci ihtimalin, Rıza Şah Pehlevi döneminde ilhanlığının elinden alınıp hapse atılması da üçüncü ihtimalin bize olanaklı gözükmesinde etkili oldu. Ancak bu husus üzerine araştırmalarımız neticesinden herhangi net ve kesin bir sonuç elde edemedik.

Rıza Şah Kaçar hanedanlığını devirerek başa geçti. Ahmed Şah⁵⁵ sebebi belli olmayan nedenlerle Avrupa'ya gönderildi.⁵⁶ Ahmed Şah memlekettten ayrılırken yolcu edenler arasında Savletü't Devle de bulunmaktadır.⁵⁷ Ahmed Şah'ın zayıf bir karakter taşıdığını gören Savletü't Devle, Rıza Şah'a yanaştı. Rıza Şah'a karşı müspet ve itaatkâr tutum takındı. Ancak Rıza Şah onu her zaman rakip olarak gördüğü için menfi politikalar sergiledi.⁵⁸ Savletü't Devle ve oğlu Nasır Han meclise girse de Rıza Şah daha sonra onları bertaraf ederek zindana attı.⁵⁹

SONUÇ

Kaçar iktidarı, idari kabiliyet bakımından zayıf bir karaktere sahiptir. Bu da tabii olarak yönetimde, siyasette, ekonomide ve sosyal hayatta aksamalara neden olmuştur. Bu aksamalar, devlet içerisindeki kabileleri zaman zaman harekete geçirmiştir. Kaçar yönetimi daha sonra zuhur edecek Pehleviler iktidarı gibi merkezîyetçi bir yapı takip etmediğinden dolayı söz konusu dönemde kabileler daha rahat ve serbest bir siyaset gütmüşlerdir. Kaçar iktidarının olduğu süreçte belirgin bir şekilde göze çarpan en önemli kabilelerden biri de Kaşkaylardır. Kaşkaylar Türk özelliklerini büyük ölçüde koruyabilen bir kabiledir. Kaçar yönetiminde ise tedricen Farslaşma hareketleri görülmekle birlikte onların tam anlamıyla Farslaştığını söylemek mümkün değildir.

Kaçar-Kaşkay ilişkilerine bakıldığında, münasebetlerin çıkar odaklı olduğu, Türk kimliği ve milliyetçilik mefhumu ile hareket edilmediği sonucuna varıldı. Dönemin siyasi konjonktürü ve çıkar ilişkileri çerçevesindeki ilişkiler inişli çıkışlı şekilde devam etmiştir. Kaçarlar döneminde yönetici yönetilen şeklinde ilişkiler söz konusudur. Kaçarlar gerekli gördüğünde tabiiyeti altındaki Kaşkayların gücüne de başvurmuştur. Kaşkayların, Kaçarların iktidar boşluklarından yararlanarak zaman zaman önemli boyutlarda başarılar elde ettiği

⁵¹ Ali Temizel, "Birinci Dünya Savaşında İran'da Kaşkay Türklerinin Mücadelesi", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 1, Aralık 2017, s. 93-95.

⁵² Melik Nasır Han, *Hatırat-ı Melik Nasır Han Kaşkayı*, haz. Kaveh Bayat, Mansur Nasiri Tayibi, Namek Yayınları, Tahran 1393 (2015), s. 173-174.

⁵³ Merkezi yönetime karşı mücadele verirken Kaşkaylardan destek görmüştür. Kaşkay hanlarının Musaddık'a karşı bir sempatisi olduğu söylenebilir. Bakınız; Alp Buğdaycı, "Fars'ın Türkleri Kaşkaylar", *Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi Atlas*, S. 137, Ağustos 2004, s. 61-63. İktidarının sona ermesine, Kaşkayların tepkili yaklaştığı bilinmektedir. Bunu yanı sıra Kaşkaylar onun serbest bırakılması için teşebbüste bulunmuşlardır. Bakınız; Hakan Boz, "İran'ın Unutulan Türkleri: Kaşgaylar", *Yeni Türkiye* 54, Türk Dünyası Özel Sayısı II, S. 53-54, Yıl 9, Eylül-Ekim 2013, s. 2240.

⁵⁴ Aygün Attar, *age*, s. 336.

⁵⁵ Avrupa'ya gönderildikten 3 sene sonra Paris'in hastanelerinden birinde vefat etti. Cenazesi vasiyeti gereği Irak'a sevk edildi. Kerbelâ'da babasının türbesinin yanında toprağa verildi. Bakınız; Reza Dehkani, *Tarih-i Merdum-u İran Der Devreyi Kaçar*, 1392 (2014), s. 77.

⁵⁶ John Foran, *Mukavemeti Şekenende, Tarih-i Tahvilat-ı İctimai İran, Ez Safevîyye ta Salha-yı Pes ez İnkılab-ı İslam*, çev. Ahmad Tadayyon, 1376 (1998), s. 306.

⁵⁷ Nasır Han, *age*, s. 173-174.

⁵⁸ Yalıkurı, *age*, s. xxi

⁵⁹ Ali A. Ansari, *Modern Iran Since 1921, The Pahlavis and After*, 2003, s. 50.

GENEL HATLARIYLA KAÇAR-KAŞKAY İLİŞKİLERİ

görülmektedir. Rıza Pehlevi döneminde Kaşkay Kaçar ilişkilerinin mevcudiyeti hakkında herhangi bir malumata ulaşılamadı. Akabindeki tarihlerde de aynı belirsizlikler güncelliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

ABRAHAMIAN, Ervand, *Modern İran Tarihi*, çev. Dilek Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

AKHDAM, Akbar A., “Göç ve Yol: Modern Çağın Oğuz Göçebeleri Kaşkaylar”, *CIEPO 6. Ara Dönem Sempozyumu*, Uşak, 14-17 Nisan 2011.

AKSOY, Alper, “Kaşgay Türkleri”, *Milli Eğitim ve Kültür (Esir Türkler Özel Sayısı)*, S. 7, Haziran, Temmuz, Ağustos 1980.

ANSARİ, Ali A., *Modern Iran Since 1921, The Pahlavis and After*, 2003.

ARABACI, İsmail, *Türkler*, Ankara 2005.

ATTAR, Aygün, *İran'ın Etnik Yapısı (Yakın dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, Ankara 2006.

BECK, Lois, *The Qashqa'i of Iran*, World of Islam Festival 1976 Whitworth Art Gallery University of Manchester, Manchester 1976.

BECK, Lois, “Tribe and State in Revolutionary Iran: The Return of the Qashqa'i Khans”, *Iranian Studies*, C. XIII, S. 1-4, 1980.

BOZ, Hakan, “İran'ın Unutulan Türkleri: Kaşgaylar”, *Yeni Türkiye 54 Türk Dünyası Özel Sayısı II*, S. 53-54, Eylül-Ekim 2013.

BUĞDAYCI, Alp, “Fars'ın Türkleri Kaşkaylar”, *Aylık Coğrafya ve Keşif Dergisi Atlas*, S. 137, Ağustos 2004.

CAVANŞİR, Babek, Kaşkay Türklerinin Tarihi, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001.

CİDDİ (BAYAT), Hüseyin, *Peyvestegi-i Kavmi ve Tarihi-i Oğuz-İlha-i Kaşkayi-i İran, Kabile-i (Kayı-Kaşkayi)*, Şiraz, 1378 (2000).

DEHKANİ, Reza, *Tarih-i Merdum-u İran Der Devreyi Kaçar*, 1392 (2014).

DJALİLİ, Mohammad Reza, KELLNER, Thierry, *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*, çev. Reşat Uzmen, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

FESAİ, Mirza Hasan, *Farsname-i Nasiri*, Müessesesi-i İntişarat-ı Emir Kebir, C. 1, Tahran 1378 (2000).

FORAN, John, *Mukavemeti Şekenende, Tarih-i Tahvilat-ı İctimai İran, Ez Safeviyye ta Salha-yı Pes ez İnkılab-ı İslam*, çev. Ahmad Tadayyon, 1376 (1998).

İREÇİ, Nasır, *İl-i Kaşkay, Der Cihan-ı Ceng-i Evvel*, 1329 (1950).

KAFKASYALI, Ali, *İran Türkleri*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2010.

KHALAJ, Mohammad Mahdi Moradi, MONFARED, Mostafa Namdari, “Taamülat ve Tekabülat Savletü't Devle Kaşkayi ve Jandarmeri Fars Der Ostani ve Nohostin Salha-yı Ceng-i Cihan-ı Evvel, (1911-1912)”, *Biannual Research Journal of, Iran Local Histories*, 2016.

KİYANİ, Menuçehr-i, *Siyah Çadurha Tahkik-i Merdum-u İl-i Kaşkayi*, Tahran, 1371 (1993).

_____, Menuçehr-i, *Şakayık Aşkıyla Göç Kaşkaylarda Sanat*, çev. Mürsel Öztürk, T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2014.

NASIR HAN, Melik, *Hatırat-ı Melik Nasır Han Kaşkayi*, haz. Kaveh Bayat, Mansur Nasiri Tayibi, Namek Yayınları, Tahran 1393 (2015).

OBERLİNG, Pierre, *The Qashqa'ı Nomads of Fars*, Paris 1974.

ORHONLU, Cengiz, "Kaşgaylar", *Türk Kültürü*, Ankara 1967.

RASHİDVASH, Vahid, "Iranian People: Iranian Ethnic Groups", *International Journal of Humanities and Social Science*, C. 3, S. 15, Ağustos 2013.

RESULZADE, Mehmed Emin Resulzade, *İran Türkleri*, haz. Yavuz Akpınar, İrfan Murat Yıldırım, Selahattin Çağın, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1993.

SHİVA, Manouchehr, "The Qashqai Turks of Fars, Southern Iran", *Qashqai. Net*, 2015.

SÜMER, Faruk Sümer, "İran'da Yaşayan Türk Oymakları Kaşgaylar", *Türk Kültürü*, S. 129, Ekim 1972, s. 1240.

_____, "Kaşgay", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, TDV Yayınları, İstanbul 2002.

TEMİZEL, Ali, "Birinci Dünya Savaşında İran'da Kaşgay Türklerinin Mücadelesi", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 1, Aralık 2017.

_____, "Kaşgay Türklerinde Kültürel Hayat", *TYB Akademi, Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*.

ÜSTÜNDAĞ, Mehlika, "Zendler Döneminde Kaşgay Türkleri", *İraniyat Dergisi*.

YADIKURI (AYVAZOĞLU YADIKURI), Cefer Eyvezi, *Mezun Qasqayı Şiirleri*.

YANAR, Şenay, "Kaşgay Aşiretinin Menşei ve Tarihi Hakkında Yaklaşımlar", *Vakantivist Dergisi*, S. 1, Güz 2016.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, "Kaşgaylarda Uygulanan Toprak Reformları ve Esasları", *Türk Kültürü*, S. 314, Haziran 1989.

YILMAZ, Meşkure, "İran Türkleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 173, İstanbul Mart-Nisan 2008.

GENEL HATLARIYLA KAÇAR-KAŞKAY İLİŞKİLERİ